

*Н. О. Шевченко,
к. е. н., докторант, Донецький державний університет
управління*

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ВИТОКИ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розглянуто реалії сучасності продовольчої безпеки в країні. Визначено гносеологічні витоки та інституціональні основи аграрної політики.

Realities of contemporaneity of food safety are considered in a country. Gnosiological sources and institute bases of agrarian policy are certain.

Ключові слова: агропродовольча сфера, державна політика, ефективність, інструментарій, продовольча безпека.

ВСТУП

Теоретичні дослідження проблеми аграрної політики в Україні на сьогоднішній день відстають від практичних аспектів її реалізації, що не дозволяє виявити історичну перспективу розвитку вітчизняної аграрної політики та відповідно обрати найбільш раціональні форми і методи її формування та реалізації. Крім того, наявність відповідного теоретичного обґрунтування надає практикам відповідні орієнтири, формує чітку перспективу розвитку. Важливість проблеми викликає необхідність подальшого поглиблення теоретичних уявлень щодо сутності аграрної політики, що дозволить модернізувати інструментарій відповідних досліджень.

Необхідність в особливій аграрній політиці, хоча і пов'язаній, але автономній від загальної економічної політики, пояснюється природними і економічними особливостями сільськогосподарського виробництва, особливим характером продовольства як товару як з точки зору виробників, так і споживачів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних та організа-

ційно-практичних засад розвитку національної аграрної політики зробили такі вчені, як В. Амбросов, В. Андрійчук, О. Бородіна, П. Гайдучий, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Данилишин, О. Дацій, М. Дем'яненко, С. Дем'яненко, В. Зіновчук, М. Калінич, С. Кваша, І. Кириленко, М. Корецький, І. Лукінов, Ю. Лупенко, П. Макаренко, А. Малиновський, М. Малік, В. Март'янов, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Г. Мостовий, В. Нелеп, Т. Осташко, О. Онищенко, Б. Панасюк, Б. Пасхавер, Г. Підлісецький, П. Руснак, В. Рябоконт, П. Саблук, М. Сахацький, В. Ситник, В. Трегобчук, М. Хвесик, Є. Ходаківський, М. Хорунжий, Г. Черевко, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— розглянути реалії сучасності продовольчої безпеки в країні;

— визначити гносеологічні витоки та інституціональні основи аграрної політики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Історичний вітчизняний і зарубіжний досвід показує, що об'єктивно існуючі недоліки вільного ринку усуваються або згладжуються шляхом державного втручання в ринкові відносини. Причому необ-

хідність регулювання аграрної економіки не може бути обґрунтована дією будь-якого одного фактора, вона зумовлена їх сукупністю, де визначальне значення мають особливості сільськогосподарського виробництва і умови відтворювального процесу.

Під терміном "політика" (від грець. *politika* — державні чи суспільні справи) розуміють діяльність у сфері відносин між соціальними групами населення, а також участь у справах держави, визначення форм, завдань і змісту її діяльності. Ядром політики є отримання, утримання і використання державної влади. Державі як керуючій системі суспільства належить вирішальна роль у визначенні пріоритетів, цілей й завдань суспільного розвитку, а також у розробці і реалізації системи конкретних заходів для їхнього досягнення [1, с.5]. Нормальний розвиток суспільства можливий тільки на основі тісної і гармонійної взаємодії основних сфер життєдіяльності — політичної, економічної, соціальної та духовної. Економіці належить виняткова роль у забезпеченні функціонування суспільства як сфери виробництва і відтворення матеріальних благ. Економічне життя розвивається за специфічними законами, однак відносини з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ в історії людства завжди мали соціально-політичне забарвлення. Це змушувало державну владу втручатися в економічні процеси, здійснювати їхнє коректування і регулювання, тобто розробляти і здійснювати економічну політику.

Складність економічної політики полягає в тому, що на шляху до досягнення визначеної мети вона торкається численних господарських сфер: фінансів, кредиту, грошового обігу, податкової системи, промисловості, сільського господарства, зовнішньої торгівлі тощо. У рамках кожної сфери економічна політика конкретизується і реалізується як фінансово-кредитна, податкова, бюджетна, структурна, зовнішньоекономічна, промислова, аграрна і т.д. Це підсистеми загальної економічної політики держави. Як показує вітчизняний і світовий досвід, кожна підсистема в структурі економічної політики може стати могутнім засобом впливу на економічну систему і громадське життя в цілому.

Ринок є ефективним у вирішенні проблеми задоволення матеріальних потреб суспільства. Разом з тим, жодна із сучасних еко-

номічних систем не функціонує в суто ринковому вигляді. Світовий досвід показав, що одного ринкового механізму недостатньо, щоб забезпечити стабільний розвиток економіки. Він має потребу в доповненні й коректуванні — державному регулюванні, тобто в системі заходів економічної політики держави. На відміну від економічної політики конкретних фірм і груп товаровиробників, що переслідують особисті чи корпоративні інтереси, економічна політика держави повинна визначатися суспільними (загальнонаціональними) інтересами, бути орієнтованою на неухильне підвищення добробуту суспільства.

Економічну політику зазвичай прийнято розглядати як щось зовнішнє відносно основних закономірностей, за якими існує та діє економічна система, як збурення, які вносять дії уряду, що керується позаекономічними міркуваннями, до збалансованих, об'єктивних економічних процесів. Якщо окремі інструменти економічної політики, які спираються на притаманні ринковим механізмам важелі, насамперед, у грошово-кредитній чи бюджетно-податковій сферах, і є предметом розгляду економічної теорії чи спеціалізованих відгалужень економічної науки; економічна політика як цілісна система не розглядається як предмет економічного дослідження, тому вивчається, як правило, теорією державного управління, політологією, іншими неекономічними напрямками суспільної науки.

Між тим, суб'єкти та об'єкти економічної політики є частинами суспільної системи, а її інструментарій підпорядкований внутрішнім закономірностям останньої. Відтак, цілком доречним видається розглядати економічну політику як невід'ємну складову процесу суспільного відтворення, яка має об'єктивні закони розвитку, що можуть бути визначені та описані, виходячи з характеристик суспільної системи, в якій ця політика здійснюється [3, с. 12]. Аграрна політика є пріоритетною складовою економічної та загалом національної політики держави, що формується в тісному зв'язку із зовнішньоторгівельною, промисловою, екологічною, соціальною та іншими напрямками політики [1, с. 8].

Деталізація глобальної мети економічного розвитку країни забезпечується досягненням цілей галузевих чи функціональних підсистем агропродовольчої сфери в сукупності, розробляється науково обґрунтована стратегія і тактика,

конкретизована в заходах щодо її реалізації; встановлюються терміни і критерії досягнення проміжних орієнтирів. Аграрна політика є способом вирішення завдань, що стоять перед державою, в плані оптимізації масштабів і якісних параметрів агропромислового виробництва. Базою для формування аграрної політики повинен бути аналіз галузі з точки зору інтенсивності чи екстенсивності історичних шляхів розвитку, її місця в секторі реальної економіки; характеру, рівня і видів конкуренції як обов'язкового елемента ринку; системи ціноутворення, фінансування, кредитування, страхування, оподаткування і безлічі інших факторів, ігнорування хоча б одного з яких може призвести до недосягнення цілей розвитку економіки країни в цілому.

Пріоритетність агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури [6]. Проте практика формування вітчизняних нормативно-правових документів, що безпосередньо визначають пріоритети та напрями розвитку агропродовольчої сфери економіки, свідчить про відсутність чіткого розуміння та усвідомлення вказаної проблеми. Зокрема, Стратегією економічного і соціального розвитку України на період до 2015 р. найважливішими цілями аграрного сектора визначено досягнення стабільного економічного зростання шляхом забезпечення умов для розвитку ефективного підприємництва в аграрній сфері, підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного агропромислового сектора на внутрішньому та зовнішньому ринках на базі нарощування обсягів інвестицій та їх інноваційного спрямування, створення цивілізованих умов для проживання у сільській місцевості як основи припливу працездатних верств населення та відтворення людського капіталу, формування дієздатних сільських територіальних общин [7, с. 273]. Така розпорошеність цілей, відсутність чітко визначеної та декомпозованої на складові основної мети розвитку аграрного сектора економіки не сприятиме формуванню та реалізації ефективної аграрної політики держави.

Виробництво продуктів харчування є найпершою умовою життя людей та виробництва взагалі. Цим

характеризується життєво важлива роль, що виконує агропродовольча сфера в будь-якому суспільстві. Загострення продовольчої проблеми зумовлює надзвичайну актуальність розвитку сільського господарства, суміжних із ним галузей, аграрних відносин і аграрної політики. Аграрна політика — це політика, спрямована на динамічний і ефективний розвиток не тільки аграрного виробництва, але й забезпечення на цій основі зростання життєвого рівня населення. Виділення аграрної політики як самостійної сфери в загальній економічній політиці держави зумовлено особливостями аграрного виробництва, специфікою регулювання аграрних відносин.

В основі аграрної політики знаходяться суб'єкти (виробники, споживачі продовольства, платники податків) і об'єкти (засоби і предмети агропромислового комплексу). Це — онтологічний аспект проблеми, або основоположні сутності аграрної політики. Активізуючий момент діяльності суб'єкта — його потреби, інтереси і цілі, або аксіологічний аспект проблеми, її мотиваційне ядро. Для вирішення завдань аграрної політики необхідне вивчення характеристик і можливостей об'єкта (природних ресурсів, сільськогосподарських і агропромислових технологій тощо). Це — гносеологічний аспект, або пізнання сутностей.

Квінтесенцією проблеми є етап вибору тих цілей, що найбільш ефективні з погляду досягнення основної мети аграрної політики. Це останній — праксеологічний аспект проблеми. Ціннісні відносини окремих людей у результаті їх об'єднання в соціальні групи перетворюються в суспільні, відповідно до діалектики одиничного, особливого, загального. Оскільки людині в поведінкових ситуаціях необхідно вирішувати проблему вибору своїх можливостей, виходячи з особистих потреб, так і суспільство, визначивши потреби у вигляді цілей розвитку, змушене, враховуючи можливості, ранжувати ці цілі, тобто проводити ціннісну оцінку "ситуації". Таким є філософське ядро методології вибору пріоритетів суспільного розвитку, у т.ч. аграрної політики.

Отже, теорія аграрної політики як система включає чотири основних елементи: онтологію (визначення об'єктом аграрної політики ринку сільськогосподарської продукції); аксіологію (формулювання цілей аграрної політики, виходячи із суспільних потреб); гносеологію (аналіз стану об'єкта, що забезпечує задоволення цих по-

треб) і, нарешті, праксеологію (як вибір пріоритетів).

Поряд з використанням загальних принципів управління аграрна політика має специфічні риси. Її особливість полягає в тому, що вигоди, які отримуються, мають непряме вираження у формі збільшення тривалості життя населення, забезпечення зайнятості, підвищення екологічності виробництва та інших факторів, що визначають рівень життя [4, с. 31—32]. Дослідження сутності категорії продовольчої безпеки як ключового пріоритету аграрної політики дають можливість зробити висновок, що її теоретичні основи ґрунтуються на економічній теорії, згідно з якою основою існування людського суспільства є виробництво матеріальних і духовних благ для задоволення потреб. Людина намагається задовольнити, насамперед, найнеобхідніші свої потреби. За відомою теорією А. Маслоу, яка визначає вагомість потреб, першочерговими є фізіологічні потреби, серед яких найголовнішою є харчування [2, с.10].

Люди націлені на пошук особистої мети, і це робить їх життя важливим і осмисленим. Мотиваційні процеси є серцевиною гуманістичної теорії особи. Всі потреби людини природжені й організовані в ієрархічну систему пріоритетів або домінування у порядку: фізіологічні потреби, потреби безпеки і захисту, приналежності й любові, самоповаги, самоактуалізації, або потреби особистого вдосконалення. В основі цієї схеми знаходиться припущення, що домінуючі потреби, розташовані внизу, мають бути певною мірою задоволені до того, щоб людина могла усвідомити наявність і бути мотивованою потребами, розташованими вище.

Отже, потреби одного типу повинні бути задоволені повністю, перш ніж інші, розташовані вище, з'являться та стануть діючими. Задоволення потреб, розташованих внизу ієрархії, робить можливим усвідомлення потреб, розташованих вище в ієрархії, та їх участь у мотивації. Таким чином, фізіологічні потреби повинні бути достатньою мірою задоволені, перш ніж виникнуть потреби безпеки; фізіологічні потреби, потреби безпеки і захисту повинні бути задоволені певним чином раніше, ніж виникнуть і вимагатимуть задоволення потреби приналежності і любові [5, с. 13]. Послідовне розташування основних потреб в ієрархії є головним принципом, що знаходиться в основі організації мотивації людини. Ієрархія потреб розповсюджується на всіх людей і чим

вище людина може піднятися в цій ієрархії, тим більшу індивідуальність, людські якості та психічне здоров'я вона продемонструє. Отже, аграрна політика, націлена на формування продовольчої безпеки держави, значною мірою сприяє забезпеченню реалізації двох найбільш важливих груп потреб — фізіологічних та потреби у безпеці.

Сільське господарство не тільки виробляє сільськогосподарську продукцію, але й створює продовольчу безпеку, скорочуючи ризики, пов'язані з несподіваними подіями чи можливою нестачею продовольства в майбутньому, сприяє збереженню землі і навколишнього середовища, створенню красивих ландшафтів і підтримці життя сільського населення за допомогою виробничої діяльності в гармонії з природою. Продовольча безпека, життєздатність сільських районів і захист навколишнього середовища є суспільними благами. Тому для їхнього забезпечення необхідне формування і реалізація відповідної державної політики.

Розвиток сільського господарства також нерозривно пов'язаний з життєздатністю сільських районів, оскільки значна частина їхнього населення прямо чи побічно зайнята в сільському господарстві. Більше того, проблеми соціального та екологічного характеру часто є наслідком урбанізації. Тому забезпечення життєздатності сільських районів є важливим напрямом державної політики. Сільське господарство на багатьох територіях країни є єдиним можливим джерелом робочих місць.

Необхідність захисту навколишнього середовища як неторговий аспект сільського господарства охоплює такі напрями, як сільськогосподарський ландшафт і інші питання екології. У багатьох країнах значна частина видів, що знаходяться під загрозою вимирання, залежать цілком від сільськогосподарського ландшафту. Збереження біологічної варіативності, таким чином, тісно пов'язане із захистом сільськогосподарського ландшафту.

ВИСНОВКИ

Розглянуті реалії сучасності спотворюють теорію порівняльних переваг у її класичному розумінні, а тому її використання у якості аргументу для лібералізації зовнішньої торгівлі може стати потенційною загрозою продовольчої безпеки окремо взятої країни. Таким чином, можна зробити висновок, що майбутні реформи аграрної політи-

ки повинні й, очевидно, будуть концентруватися саме навколо питань продовольчої безпеки, а також проблем навколишнього середовища.

Література:

1. Аграрная политика / А.П. Зинченко, В.И. Назаренко, В.В. Шайкин и др.; под ред. А.П. Зинченко. — М.: КолосС, 2004. — 304 с.
2. Гойчук О.І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.07.02 / Миколаївський держ. аграрний ун-т. — Миколаїв, 2004. — 32 с.
3. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія. — К.: НІСД, 2003. — 368 с.
4. Жоголева Е.Е. Разработка приоритетов аграрной политики России: дис. ... д-ра. эконом. наук. — М., 1997. — 256 с.
5. Малиенко А. Проблемы аграрных реформ в Украине // Зеркало недели. — 2000. — № 32 (305). — С. 12—14.
6. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV // Урядовий кур'єр від 16.11.2005. — № 218.
7. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції". — К., 2004. — 416 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2010 р.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ЖУРНАЛ ВИХОДИТЬ 24 РАЗИ НА РІК

Через редакцію передплата проводиться з будь-якого місяця!

Передплатний індекс: 23892

Свідцтво КВ № 12178-1062 ПР від 11.01.2007 року

www.investplan.com.ua

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

ЗАСНОВНИКИ:

- Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України,
- ТОВ "ДКС Центр"

вул. Дорогожицька, 18, к. 29
(044) 458 10 73, 537 14 33, 223 26 28
e-mail: dks@kiev.rel.com
economy_2008@ukr.net